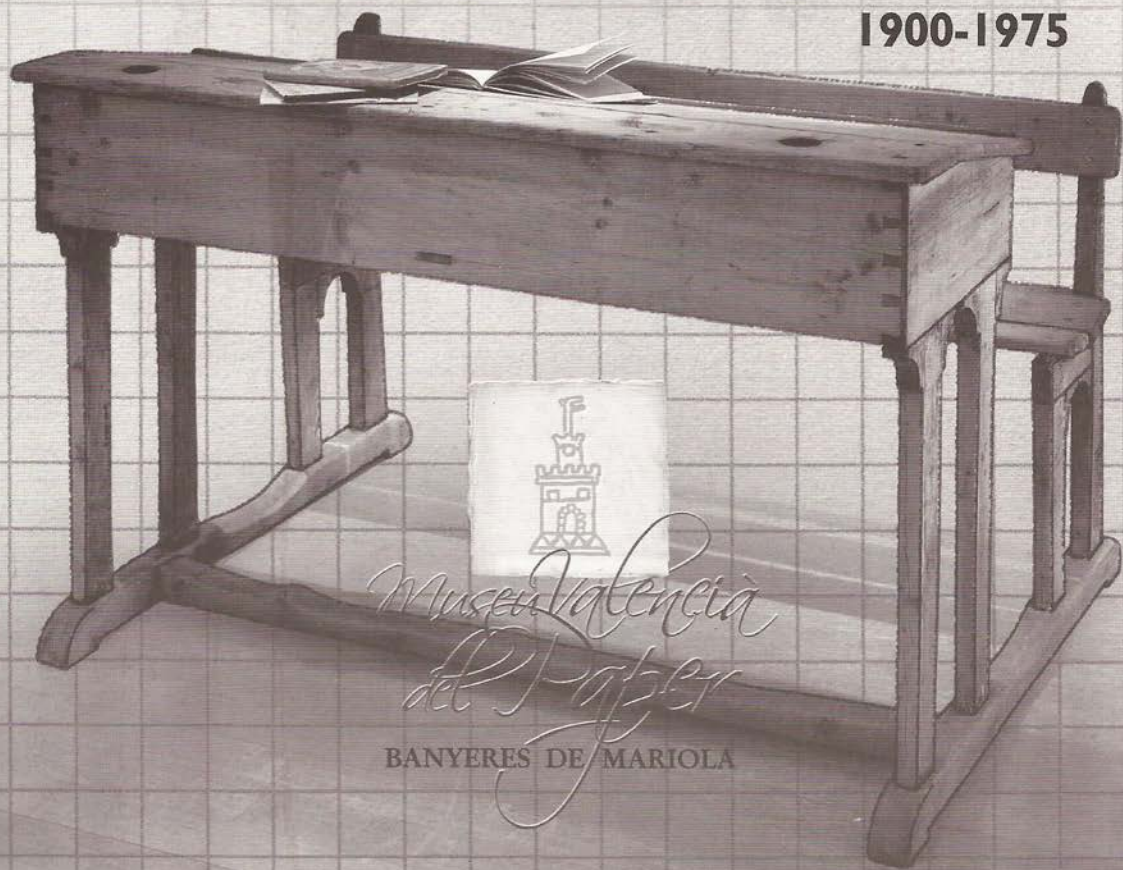

Conferències el paper de l'escola

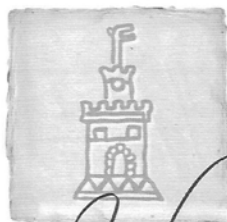
1900-1975

Museu Valencià
del Paper

BANYERES DE MARIOLA

l'el paper de
l'escola
Conferències

Museu Valencià
del Paper
BANYERES DE MARIOLA

Cap part d'aquesta publicació no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa, de cap manera ni per cap mitjà, sense l'autorització prèvia i escrita de l'editor, tret de les citacions en revistes, diaris o llibres si se n'esmenta la procedència.

Foto portada:

Pupitre del Museu Etnogràfic de Biar

Edita:

Ajuntament de Banyeres de Mariola,
Regidoria de Cultura i Educació,
Museu Valencià del Paper

Dipòsit Legal:

V-3581-2005

Disseny i maquetació:

tam-tam / Josep Miquel Martínez

Comercial T&B, Banyeres de Mariola

Índex

Col·legi Públic Alfons Iniesta	5
Col·legi Fundació Ribera	6
IES Professor Manuel Broseta	7
Escola i societat valenciana	11
Evolució de la salubritat i la higiene als centres escolars (segle XIX - primer terç del segle XX)	17
Una escola per a una nova societat: l'ensenyament en la Segona República (1931-1936)	29
L'escola franquista: ni una, ni gran, ni lliure (1939-1962)	37

L'escola franquista: ni una, ni gran ni lliure (1939-1962)⁽¹⁾

Conferència pronunciada per Ma del Carmen Agulló Díaz,
de la Universitat de València, el 28 d'octubre de 2005

«España: Una, Grande y Libre» és un dels lemes que el franquisme va encunyar amb la intencionalitat de fonamentar la construcció del Nou Estat. Aquests tres principis es traduïen en una ideologia que defensava la indissoluble unitat estatal –Una–; la seva vocació expansionista, de reconstrucció de l'Imperi –Grande–, i la independència de les potències estrangeres, reivindicant allò qualificat com «espanyol» –Libre–. Paradòjicament defineixen el que era l'escola franquista: ni Una, ni Gran, ni Lliure.

Front a l'escola única, la subsidiarietat de l'Estat envers l'Església catòlica

La Constitució republicana, al seu article 48, recordava la responsabilitat de l'Estat a l'hora d'edificar un sistema educatiu públic i ho feia definint l'escola única o unificada⁽²⁾: «el servei de la cultura és atribuït de l'Estat i el prestarà mitjançant institucions educatives enllaçades pel sistema de l'escola unificada». L'escola única pretenia acabar amb el trencament entre els graus d'ensenyament (primària, secundària...) establint un pas progressiu articulat, coordinat, de tots els nivells docents, considerats com etapes d'un únic

procés educatiu. És també una escola per a tots, aptes i no aptes, tot adaptant l'ensenyament a les aptituds de cadascú. Com diu Luzuriaga:

«L'escola única modifica les institucions educatives, no les redueix però, a un tipus únic; ans al contrari, al facilitar l'accés a l'ensenyament mitjà i superior al major nombre possible, ha d'atendre a les diferents estructures mentals i físiques dels seus alumnes amb institucions educatives de diferents tipus. Sobre una escola bàsica comuna, a mode de tronc, es ramifiquen les diverses direccions de l'ensenyament mitjà i superior; encara que totes elles relacionades per fer així possible el pas d'unes a les altres, en el cas de que les

(1) Aquesta comunicació s'emmarca dins del projecte d'investigació «Educación y socialización en valores. Aproximación al análisis cualitativo de la evolución de los valores presentes en las prácticas educativas y socializadoras vigentes dentro y fuera de la escuela desde la IIª República española hasta la actualidad en la Comunidad Valenciana (1931-2004)» finançat per la Conselleria de Cultura, Educació i Esport de la Generalitat Valenciana. Codi GV04B-174. L'acotació cronològica fa referència a l'any de començament del franquisme al País Valencià (1939) i l'any de presa de possessió del Ministre d'Educació Lora Tamayo (1962), fita considerada com l'inici de l'etapa de modernització educativa, influïda per l'arribada de la tecnocràcia i els «Planes de Desarrollo». Es pot dir que aquesta és l'etapa més conservadora des d'una perspectiva ideològica i pedagògica.

(2) Una de les experiències pràctiques en escoles públiques més suggerents és la duta a terme per la Generalitat de Catalunya entre 1936 i 1939, sota la direcció del Consell de l'Escola Nova Unificada. Veure *La Escuela Nueva Unificada. Recopilación de antecedentes, comentarios y juicios críticos, junto con la obra desarrollada bajo los auspicios del CENU desde el 19 de julio de 1936*. Ediciones Españolas de la Revolución. Barcelona. Septiembre del 1938.

necessitats psicològiques dels alumnes ho feren necessari. L'escola única és, alhora, l'escola diferenciada»⁽³⁾.

L'escola unificada pretenia acabar amb les discriminacions existents per raó de la pertinença a una o altra classe social i, per tal d'aconseguir-ho, feia que l'Estat assumirà la responsabilitat de la creació i manteniment d'un fort sistema educatiu públic, llevant poder a les iniciatives privades, que, en el cas de l'estat espanyol eren, en la seva gran majoria, de titularitat catòlica. Es tractava d'un clar reforçament del poder estatal. L'Estat franquista, de caràcter totalitari, es diferencia, però, en aquest principi, de la resta d'Estats coetanis del mateix signe polític —l'Alemanya nazi, l'Itàlia feixista, el Portugal salazarista⁽⁴⁾— i, lluny de continuar la política estatalista republicana, es declara subsidiari de

l'Església catòlica a l'hora de garantir l'educació, posant en les seues mans la iniciativa educacional⁽⁵⁾. Des d'un punt de vista ideològic, es reconeix a la família i a l'església el dret de l'educació⁽⁶⁾ i es reserva per a l'Estat un paper subsidiari, de suplir allí on no arriben els altres dos poders, autèntics garants de l'educació. El *Fuero de los Españoles* (1945) manifestava l'emparedat a la família per ser una «*institución natural y fundamento de la sociedad, con derechos y deberes anteriores y superiores a toda ley humana positiva*». La llibertat d'ensenyament, per tant, no és tan sols un dret sinó una obligació del pare «*bandera constante de las escuelas católicas frente al monopolio estatal característico de todos los sectarismos revolucionarios*»⁽⁷⁾.

La llibertat d'ensenyament, plasmada en el principi de subsidiarietat,

comporta l'existència d'una doble xarxa educativa: la pública o estatal, amb greus deficiències d'infraestructures i personal docent, i la privada⁽⁸⁾, en mans de l'església catòlica, de major qualitat, i a la que assistien una gran quantitat d'alumnes de primària i la majoria de pàrvuls i secundària, nivells educatius que es deixaren pràcticament en mans de l'església. Per tant, no hi ha una escola única al franquisme. És l'etapa cronològica on és més cridanera la duplicitat d'ofertes, fet que comporta una divisió classista important, perquè la procedència de l'alumnat en la pública és totalment de les classes menys afavorides econòmicament, mentre que les classes mitjanes i altes acudeixen als privats.

Tampoc es pot parlar d'una única escola si fem referència als sexes. El franquisme consagra una estricta

(3) LUZURIAGA, Lorenzo, *La escuela única*. Madrid. Biblioteca Nueva. 2001.

(4) Una detallada explicació de les característiques de l'organització escolar en els sistemes totalitaris es pot consultar en INIESTA CORREDOR, Alfonso. *El Orden Nuevo en la educación de juventudes*. Ed. Magisterio Español. Madrid. 1941.

(5) La raó d'aquesta deixació de poders es troba en la necessitat, per una banda, de diferenciar-se dels derrotats règims totalitaris i, per altra, de pagar a l'església catòlica el deute contret pel seu suport al *Movimiento Nacional*. L'esborrany de llei d'educació primària que s'havia elaborat a l'any 1940 era, en canvi, molt semblant als dels règims totalitaris europeus, però la derrota d'aquests en la II^a Guerra Mundial va contribuir a l'important gir que es reflectiria en la llei del 1945 on consagra la subsidiarietat de l'Estat envers l'Església Catòlica. Veure NAVARRO SANDALINAS, Ramón, *La enseñanza primaria durante el franquismo (1936-1975)*. PPU. Barcelona. 1990.

(6) A l'encíclica papal *Divini illius Magistri* (1929) ja es feia una encesa defensa del dret de la família i de l'església a l'educació front al poder estatal.

(7) Defensa del diputat en les Corts franquistes, Esteban Bilbao qui a més a més declarava: «Es la afirmación de una doctrina que nuestro venerado Pontífice ha reiterado una y otra vez como el patrimonio universal e inextinguible del linaje humano. La reacción católica española que el Movimiento representa frente a la agresión antinaturalista de las modernas escuelas y de los estatismos absorbentes: la jerarquización de todos los valores jurídicos, que subordinando el fin del Estado al fin de la Sociedad y el fin de la Sociedad y del Estado al fin del hombre, proclama al hombre como el sujeto primario del derecho público». A MAYORDOMO PÉREZ, Alejandro, *Historia de la educación en España. V. Nacional-catolicismo y Educación en la España de la postguerra*. MEC. Madrid. Vol I. 1990, pp. 34-35.

(8) Durant el franquisme hi hauria d'altres experiències de caràcter privat, de qualitat i que garantien una bona formació, però no més a l'abast de persones d'elevat nivell econòmic, com el *Liceo Francés*, i d'altres com les Acadèmies, moltes vegades en mans de mestres o professors depurats que malvivien en pisos amb molt deficients condicions materials, encara que, en ocasions, oferien una educació de qualitat.

separació de sexes, la qual afecta als espais i als curricula. L'educació de l'home i de la dona han de ser distintes perquè diferents són els seus destins i, en conseqüència es feminitza l'escola de xiquetes que, en bona mida, es converteix en una escola de segona categoria, mentre es masculinitza la dels xiquets.

Els xiquets reben, en especial en la immediata postguerra, una intensa formació de caràcter bèl·lic, que es concreta en una exaltació de la vida castrense i en la defensa dels valors militars —disciplina, honor, valentia...— com a model per a la vida civil. Serien ells qui, al pertànyer al sexe masculí, identificats amb els soldats defensors de la Pàtria, rebrien amb intensitat les consignes patriòtiques dins d'una educació militaritzada en comportaments i continguts, impartida com a formació premilitar dins del

recinte escolar.

Les xiquetes, destinades a ser defensores de la Pàtria mitjançant la formació de noves famílies, serien formades per tal d'engrandir Espanya siguent bones esposes, mestresses i mares, perquè

«José Antonio decía que hay que volver a poner al hombre los pies sobre la tierra. Y para la mujer la tierra es la familia. Por eso, además de darle a las afiliadas la mística que las eleva, tenemos que apegarlas con nuestras enseñanzas a la labor diaria, al hijo, a la cocina, al ajuar, a la huerta, tenemos que conseguir que encuentre allí la mujer toda su vida y el hombre todo su descanso. Que tenga una formación moral tan justa, que sepa distinguir claramente el bien del mal, que no duerma tranquila una noche si por causa de ella o por negligencia suya se ha cometido una injusticia, que el espíritu de Cristo anime su vida y que tenga siempre como norma la doctrina de

la Falange que es toda ella claridad, limpieza y alegría»⁽⁹⁾

En les escoles de xiquetes, per tant, es pretenia servir a la pàtria d'una manera «femenina» el que comporta feminitzar l'escola, basant-se en l'ideal de la dona dels anys 40⁽¹⁰⁾ que es concreta en «hacer a la mujer muy mujer, para que sea apoyo del varón, alma de la familia, sostén de la sociedad. (Una mujer muy bella, muy atractiva, muy digna, muy culta, muy fuerte y, sobre todo, muy piadosa»⁽¹¹⁾). Per tal d'aconseguir-ho, s'introduiran assignatures que sols estudiarien les dones —economia domèstica, puericultura, labors, tall i confecció—; s'adaptaran els continguts d'altres⁽¹²⁾ a les preteses necessitats femenines —el sentiment front a la raó masculina, la delicadesa del cos femení front a la força de la virilitat—; i, fins i tot, els llibres de lectura amb els textos i les il·lustracions intentaran modelar

(9) Discurso en el IV Consejo Nacional. Madrid 1940. En PRIMO DE RIVERA Y SAENZ DE HEREDIA, Pilar. *Discursos, Circulares y Escritos*. Madrid 1943 p. 26

(10) Per aprofundir en l'educació de les dones en el franquisme, consultar AGULLÓ DÍAZ, Mª Carmen, «Mujeres para Dios, para la Patria y para el Hogar» (La educación de la mujer en los años 40)». En *Mujer y educación en España. 1868-1975. VI Coloquio de Historia de la Educación*. Sociedad Española de Historia de la Educación. Universidad de Santiago. Santiago 1990; «Transmisión y evolución de los modelos de mujer durante el franquismo (1951-1970)». *Actas IV Jornadas «Historia y Fuentes orales. Historia y memoria del franquismo (1936-78)*. Ed. Seminario de Fuentes Orales de la Universidad Complutense -Fundación Cultural Sta. Teresa- Avila 1994; «Azul y rosa»: Franquismo y educación femenina. En MAYORDOMO PÉREZ, A. (coord.): *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. València. Universitat de València. Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació. 1998; COSTA RICO, Antón, «Guinmals de la historia, La construcción cultural y social del género femenino en la escuela del franquismo». En *Mujer y educación en España. 1868-1975. VI Coloquio de Historia de la Educación*. Universidad de Santiago. Santiago 1990; FLECHA GARCÍA, Consuelo, «Algunos aspectos sobre la mujer en la política educativa durante el régimen de Franco» - *Revista Historia de la educación* n° 8. Salamanca 1989; GARCÍA CRESPO, Clementina, «Ideología e instrumentos de escolarización. Aproximación al contenido ideológico de los libros de lectura de la escuela primaria (1940-1975)», en *Escolarización y Sociedad en la España Contemporánea (1808-1970). II Coloquio de Historia de la Educación*. Valencia. 1983.

(11) REINA, OLIVA. *Experiencias de educación*. Madrid. Ed. Rafo. 1939, Pág. 23 i 31.

(12) L'educació física serà diferent: basada en exercicis pre-militars en el cas dels xics, i en desenvolupar un cos apte per a la maternitat però sense caure en excessos, en el de les xiques. La formació política o *Formación del Espíritu Nacional*, adaptarà els seus continguts a les necessitats de les diferents maneres d'expressar el patriotisme i, fins i tot la música serà distinta: himnes i marxes militars per als xiquets, cançons populars i religioses per a elles.

una dona àngel domèstic per a la que és més important saber realitzar les tasques de la llar que estudiar una carrera o capacitar-se per a un ofici que li permeta una independència econòmica i de pensament. Es tracta d'una «Educación para el hogar: Es la familia sana, fundamento de la sociedad; y la española es todavía la más sana del mundo; precisa preservarla de contagios disolventes, y para ello, educar a nuestras mujeres con esa aspiración: que sean, ante todo, mujeres, el alma del hogar y aglutinante de la familia; que ellos son el trono y el reino de la mujer cristiana y española; y sin que con ello se proscriba la cultura femenina deseable, hay que tener en cuenta ante todo, que el sistema educativo de la mujer, debe mirar fundamentalmente al hogar; y que esto no debe olvidarse en ninguna escuela.»⁽¹³⁾

La unicitat de l'escola, però, sí que es produeix com a fruit de la centralització administrativa: hi ha una única administració educativa d'àmbit estatal, el que provoca que s'impose el mateix pla d'estudis per a tot el territori

espanyol —els continguts de geografia, història, llengua... són idèntics amb independència de les regions—, i es prohibisquen les llengües autòctones com a mitjà o matèria d'ensenyament. L'obligació d'estudiar el i en castellà es remarca en diferents ordres i decrets, acabant de soca-rel amb les primeres realitats d'introducció a l'escola del gallec, euskera i del català. La prohibició s'estén fins i tot al temps de l'esplai, i tan sols algunes cançons respectaran la llengua pròpia. Per al franquisme l'existència d'una única Pàtria, Espanya, determinava l'existència de l'idioma comú obligatori, una història reflex de les gestes imperials, i un únic Cabdill salvador; Franco, omnipresent en les aules escolars. Una idea d'Espanya diversa però concebuda com «unidad de destino en lo universal», com l'havia definit José Antonio Primo de Rivera:

«La Falange sabe muy bien que España es varia, y eso no le importa. Justamente por eso ha tenido España, desde sus orígenes, vocación de Imperio. España es varia y es plural, pero sus pueblos varios,

con sus lenguas, con sus usos, con sus características están unidos irrevocablemente en una unidad de destino en lo universal».⁽¹⁴⁾

El patriotisme, en fi, es confondria amb un patrioterisme espanyolitzador i imperialista que seria inculcat en la població infantil de tot l'Estat⁽¹⁵⁾ en un intent d'homogeneïtzar les diferents cultures i de lluitar contra els nacionalismes —identificats amb els separatismes disgregadors de la unitat de la Pàtria—.

Una escola que, com afirmaven els textos oficials de manera recurrent, volia fer realitat el lema «Hacia Dios y el Imperio por la escuela».

Una escola menuda: les carències d'espai escolar

L'Espanya Imperial que es pretenia gran en terres i en habitants, contrastava, però, amb el reduït espai destinat a l'escola. L'alumnat de la postguerra mentre entonaven la cançó que els duïa a avançar «por rutas imperiales,

(13) Ministerio de Educación Nacional. Junta Provincial de 1ª Enseñanza de Valencia. *Circular a las Juntas Municipales de Educación primaria*. Valencia 1941. (Lectura obligatoria en sesión extraordinaria con asistencia de todos los Maestros Nacionales y privados de cada localidad).

(14) Discurs de José Antonio Primo de Rivera al Cine Madrid, Madrid, 19/05/1935. DEL RIO CISNEROS, Agustín, *José Antonio y la Revolución Nacional*. Ediciones del Movimiento. Madrid. 1968. P.27.

(15) La formació patriòtica consistia, entre d'altres activitats, en commemorar les efemèrides patriòtiques senyalades en el calendari escolar mitjançant lliçons especials que es veien reflectides en els quaderns escolars (mort de José Antonio, exaltació del Cabdill a Cap de l'Estat...), en les classes de Formació polític-social i en la pràctica d'activitats com hissar la bandera, el càntic del «Cara al Sob», l'assistència a campaments juvenils, a activitats para-escolars del Frente de Juventudes per als xiquets, a les *Tardes de enseñanza de la Sección Femenina*... Al voltant de les activitats del Frente de Juventudes, veure CRUZ OROZCO, *El yunque azul. Frente de Juventudes y sistema educativo. Razones de un fracaso*, Madrid, Alianza Editorial, 2001; i de la Sección Femenina, ALTED VIGIL, Alicia, (1986) «La mujer en las coordenadas educativas del régimen franquista». En *Actas de las IV Jornadas de investigación interdisciplinaria. Ordenamiento jurídico y realidad social de las mujeres*. Madrid, Universidad Autónoma de Madrid/Instituto Universitario de Estudios de la Mujer, pp.425-437; GONZÁLEZ PÉREZ, Teresa (2001), «La formación de las mujeres en la postguerra española. Canarias como ejemplo». *Bordón*, 53, pp.369-385.

caminando hacia Dios», ho feien en unes aules amb unes molt deficientes condicions materials⁽¹⁶⁾.

Una de les raons d'aquesta penúria es troba en el fet de que l'ensenyament bàsic, segons la Llei d'ensenyament primari de l'any 1945, abraçava des dels sis als dotze anys de la vida dels xiquets i xiquetes i, en conseqüència, calia escolaritzar a tots els compresos en aquestes edats. Ara bé, l'escola arrossegava un dèficit en el nombre d'infraestructures des de feia segles. Els problemes de desescolarització i, encara més, de mala escolarització no s'havien resolt ni pel govern de Primo ni pels republicans, malgrat les inauguracions d'edificis en bones condicions que dugueren a terme. Però paralitzada pel conflicte bèl·lic la construcció d'escoles, les condicions dels edificis escolars van ser durant la dècada dels quaranta paupèrrimes. Vegem com a mostra l'evolució de les construccions escolars a la província de València: des de 1939 fins 1949 es construïren en tota la província 17 edificis escolars –alguns d'ells començats a l'etapa republicana– i se'n reformaren 10, la qual cosa dona un

balanç prou escàs⁽¹⁷⁾.

La situació va millorar durant el Ministeri de Ruiz Jiménez (1951-1956) quan es va aprovar un pla de Construccions escolars, que permetria un relatiu avanç. Ara bé, si les construccions primorriveristes i republicanes es caracteritzaven per la qualitat de la construcció –al 2005 encara en hi ha moltes en funcionament, bé en ús escolar o cultural–, la majoria de les inaugurades en aquesta dècada patirien d'una deficient qualitat, degut tant als inadequats models arquitectònics com a les qualitats dels materials, el que provocava patir fred, calor, soroll... Fins i tot algunes serien enderrocades pocs anys després de la inauguració perquè estaven en condicions d'imminent ruïna.⁽¹⁸⁾

Aules menudes, sobrepoblades, i amb un deficient equipament de material perquè, si be la llei de 1945 ordenava taxativament que la dotació correria a càrrec dels Ajuntaments en el cas d'obertura d'una nova escola, i de l'Estat quan s'haguera de reposar o completar l'existent, com que aquest

tema no era objectiu prioritari per a cap d'aquestes institucions, els materials tampoc comptaren amb novedoses adquisicions, pel contrari, desaparegueren els més innovadors, i la penúria econòmica impedí la seva reposició per d'altres nous.

Aules equipades amb taules –dotades amb l'imprescindible tinter de porcellana o metàl·lic– i cadires o bancs de fusta, ordenats en fileres enfrontades a una negra pissarra, presidides per l'inevitable quadre amb el retrat de Franco i el crucifix, on xiquets i xiquetes aprenien els rudiments de la lecto-escritura amb els tradicionals Catons, –les «Cartilles» o els *Rayas*–, passant després a perfeccionar la velocitat i compressió amb llibres de lectura, –*El Parvulito o Pequeñuelos*–, molts d'ells diferents segons el sexe⁽¹⁹⁾ i els *Manuscritos*, els quals ajudaven a perfeccionar la lectura, en aquest cas, manuscrita. Aquesta formació es completava amb l'estudi dels continguts condensats en un únic llibre que passava de ma en ma i d'any en any sense perdre vigència: l'Enciclopèdia. Exemplant de

(16) Veure MARQUÉS SUREDA, Salomó, *L'escola pública durant el franquisme*. Ed.PPU. Barna. 1993.

(17) Dades oficials a JEFATURA DEL MOVIMIENTO. *XX Años de paz bajo el Caudillo*. Valencia. 1959.

(18) Un cas paradigmàtic és el de l'edifici escolar d'El Palomar, a la Vall d'Albaida, inaugurat al 1953 i enderrocats al 1969. NUIN UGARTE, José Maria; PLA TORMO, Mª Lluïsa, *L'escola del Palomar, arrels i vida*. Ajuntament d'El Palomar, 2003. pp. 47-51.

(19) Així, mentre els textos de Josefina Bolinaga (*Ven a mi jardín*. Burgos. Hijos de Santiago Rodríguez. 1962), Josefina Alvarez de Cánovas (*Mari-Sol pequeñita, Mari-Sol colegiala, Mari-Sol, inspectora...* tots ells en Ed. Magisterio Español, Madrid), i Federico Torres (*Oid, niñas...* Librería y Casa editorial Hernando. Madrid. 1958; *Mis amiguitas*, Librería y Casa editorial Hernando. Madrid. 1956), estaven destinats a les xiquetes, els d'Ortiz Muñoz i Antonio Cobos (*Glorias Imperiales*) ho eren per als xiquets.

l'Enciclopedia Álvarez⁽²⁰⁾ o de l'editorial Dalmau Carles resumien tot el saber que els calia als xiquets i les xiquetes del primer franquisme. Un text que es memoritzava de manera rutinària, i es completava amb còpies dels dibuixos i de les lliçons a les llibretes ratllades —primer en llapissera, després es passava a net amb tinta i es colorejava amb les llapisseres de color, gairebé sempre marca Alpino—.

Es tractava d'un aprenentatge memorístic, ideal per a la formació dels individus passius i acrítics que un règim dictatorial com el franquista desitjava. Fins i tot els mestres disposaven d'un llibre destinat a ells amb les solucions dels problemes i les preguntes plantejades. El pensament únic era una realitat quotidiana.

La manca de llibertat: la imposició del model pedagògic espanyol

Per tal de realitzar la difusió i inculcació de la ideologia dominant, els poders polítics es serveixen de l'aparell escolar, fet que es manifesta mitjançant l'adoctrinament socio-polític en els seus valors, que conforma els currícula.⁽²¹⁾

La llei d'Educació primària de 1945,

marcada per la ideologia nacional-catòlica consagraria els objectius de l'escola franquista, arreglegant l'herència del pensament conservador, dels teòrics més tradicionals i antirevolucionaris. Basada en tres pilars: Família, Religió i Pàtria, suposava una continuació de les idees integristes catòliques que havien estat relegades per la realitat educativa republicana.

Front a la radical subversió de valors que havia suposat el liberalisme i el reformisme social, polític i educatiu republicà, el regim nacionalcatòlic decideix instaurar una nova cultura, uns valors nous, i per a fer-ho considera que calia recobrar les essències de la nacionalitat espanyola, és a dir, conformar un nou ordre educatiu basat en una pretesa pedagogia espanyola⁽²²⁾. Amb aquesta finalitat, es produirà un rebuig del model social i pedagògic liberal i republicà, i l'exigència d'una restauració de la més tradicional i autèntica pedagogia espanyola, basada en el rebuig d'allò estrangeritzant i innovador. Per tant, les pedagogies de l'Escola Nova, les institucionistes i les de l'Escola Moderna ferreriana, seran condemnades com llunyanes a l'autèntic esperit espanyol, el que comporta, fins i tot, el menyspreu de les ciències

positives —«*Muera la inteligencia*» va cridar el general Millán Astray al Paraninf de la Universitat de Salamanca—, i front a l'experimentació i la ciència es fomenta la irracionalitat, de tal manera que els continguts educatius a penes són científics encara que sí molt ideològics. En aquest sentit, la *Revista Nacional de Pedagogia* afirmava:

«*Estamos construyendo una ciencia y una técnica pedagógicas de contenido español y de sentido revolucionario y aquí no valen traducciones. No valen las pedanterías y barbarismos con que nos obsequiaban los botafumeiros de la ILE. Nuestra pedagogía, la que estamos construyendo, ha de ser nuestra, católica, tradicional y revolucionaria*».

El lema de l'època era la reconstrucció pedagògica per a la rectificació política. Aquesta orientació contemplava la fonamentació religiosa i patriòtica de la teoria i pràctica educativa, de tal manera que l'acció educativa es converteix en un instrument compromès amb la regeneració moral del país, per tal de construir un fort esperit nacional, caracteritzat pel deure, el sacrifici, el patriotisme.

L'escola ha de ser, en conclusió i per damunt de tot, catòlica i espanyola. El

(20) Entre d'altres recordem les Enciclopèdies d'ÁLVAREZ PÉREZ, Antonio, Valladolid, Ed. Miñón; BORRAS CUBELLS, Enrique; ECHEVARRÍA, Santiago, Barcelona. Editorial Vicens-Vives; DALMAU CARLES, José, Gerona, Ed. Dalmau Carles, Pla; GIL VIZMANOS, Domingo, ANDRES SANCHEZ, Miguel, Valladolid, Ed. Justicia y Caridad; HIJOS DE SANTIAGO RODRÍGUEZ, Burgos.

(21) Veure els llibres d'APPLE, Michael .W., *Educación y poder*. Ed. Paidós. Madrid 1987 i *Ideología y currículum*. Ed. Akal. Madrid 1987.

(22) MAYORDOMO PÉREZ, A. (coord.): *Estudios sobre la política educativa durante el franquismo*. València. Universitat de València. Departament d'Educació Comparada i Història de l'Educació. 1998, pp.11-20.

sistema escolar ha de contribuir a recristianitzar el país i el catolicisme aglutina i dóna sentit a la política pedagògica. L'ensenyança de la religió es fa obligatòria i les escoles s'omplien d'activitats religioses: saludar amb l'«Ave María», oracions al començar i finalitzar les classes, el res del rosari els dissabtes, el Mes de Maria al maig, l'assistència a misses «en corporació», les primeres comunions preparades conjuntament entre mestre i rector... Catòlic s'identifica amb espanyol i la formació política, únicament des de la perspectiva del Nou Règim, completa la religiosa. Hissar banderes a l'entrada de l'escola, commemorar les dades patriòtiques —el 20 de novembre, l'1 d'abril—, penjar el retrat de José Antonio al costat del Cabdill, cantar el *Cara al Sol i Montañas Nevadas*... tot plegat configurava un adoctrinament en l'esperit falangista, ben cert que més prop de la simbologia estètica que d'una autèntica formació política.

Fruit d'aquesta ideologia totalitària, l'autoritarisme i la disciplina —quasi militar— ho invadeixen tot de tal manera que, front a l'educació democràtica i participativa, la submissió a l'autoritat presideix les

relacions escolars, si en la família el pare es l'autoritat, en l'escola ho és el mestre, en l'Estat el cabdill, per tant, l'obediència es una virtut i el silenci també. Son les escoles-quarter on ningú parla ni protesta. Triomfa en ella l'obediència cega a una autoritat indiscutible.

El paper dels mestres en aquesta tasca d'adoctrinament és clau. Sotmès tot el Magisteri espanyol a un detingut procés de depuració de responsabilitats polítiques⁽²³⁾, els que el superaren sense cap sanció o amb penes lleus —trasllat de població, be siga dins o fora de la província, prohibició de l'exercici de càrrecs directius— foren convenientment reeducats en els nous principis educatius. Els curssets per al Magisteri s'encarregaren de la formació ideològica més que de la pedagògica i l'assistència a ells va oscil·lar entre l'obligatorietat i el ser considerada com a mèrit al full de serveis⁽²⁴⁾. El SEM (Servicio Español del Magisterio), en mans dels falangistes, i la Sección Femenina del Movimiento⁽²⁵⁾ tindran un important paper en la formació dels nou Magisteri; a més la Inspecció col·laborarà en l'adoctrinament

recomanant com a textos pedagògics *La Educación Nacional* de Vázquez de Mella i *El maestro mirando hacia dentro-El maestro mirando hacia afuera* del P. Manjón, que serien d'obligada adquisició per totes les escoles; i duguent a terme un eficaç control de les activitats i lectures d'alumnes i mestres.

L'inici de la dècada dels 60 coincidirà amb el canvi en el Ministeri d'Educació, al front del qual es nomenarà al tecnòcrata Manuel Lora Tamayo (1962-1968). La seua estada al Ministeri coincideix amb els *Planes de Desarrollo* i la tendència a la substitució, lenta però paulatina, del model nacionalcatòlic pel tecnocràtic, on es prioritzarà la modernització de material i infraestructures a la formació ideològica. Una etapa a la recerca de l'eficàcia pedagògica, diferent, si bé més en la forma que en el fons, d'aquesta a la que hem dedicat la nostra atenció. Una escola, la del primer franquisme que podrien recordar i dibuixar en negre: com les pissarres, com les sotanes dels rectors, com el pa... Fins i tot com el futur que s'obria per a la majoria dels seus alumnes.

(23) Al voltant del procés de depuració del magisteri es pot consultar FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel, AGULLÓ DÍAZ, M. Carmen, *Maestros valencianos bajo el franquismo. La depuración del Magisterio. 1939-1943*. Ed. Alfons el Magnànim. València 1999; i MORENTE VALERO, Francisco, *La escuela y el Estado Nueva. La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943)*. Ed. Àmbito. Barcelona. 1999.

(24) Com a mostra puguem citar l'organitzat pel S.E.M. titulat *l Cursillo de Verano. Hacia Dios y el Imperio por la Escuela* a l'any 1939 a la ciutat de València.

(25) Al voltant de la influència de la Sección Femenina en la formació de les futures mostres, consultar RABAZAS ROMERO, Teresa, (2000) «La educación física del magisterio femenino en el franquismo», *Revista Complutense de Educación*, 11-2, pp.167-198 i «Modelos de mujer sugeridos a las maestras en el franquismo», *Bordón*, 53, 2001, pp.423-441.

Organitza:

*Museu Valencià
del Paper*
BANYERES DE MARIOLA

Ajuntament de Banyeres de Mariola
Regidoria de Cultura i Educació

Col·labora:

Universitat d'Alacant
Escola Infantil Municipal
Col·legi Públic Alfons Iniesta
Col·legi Fundació Ribera
IES Professor Manuel Broseta
Escola Permanent d'Adults
Col·lecció Museogràfica Mosaico d'Elda
Museu Escolar Agrícola de Puçol
Museu Comarcal de l'Horta Sud
Josep Ferris March de Torrent
Museu d' Etnologia i Arqueologia
de Callosa d'En Sarrià
Museu Etnogràfic de Biar